

Keszeg Vilmos

A PIRITISTÁK. A HIEDELMEK FEJLŐDÉSÉNEK EGY ESETE

A néphitkutatás az európai folklórtudomány legkorábbi adatolt fejezete. A Grimm testvérek romantikus indíttatású nagy műve¹⁾ magyar földön is hamar követőkre talált. A múlt század végéig a kutatókat az ősvallás rekonstruálásának szándéka vezette, s ezért figyelmüket kizárólagosan a hiedelemrendszer tartalmi és genetikus sajátosságai kötötték le.²⁾

Századunk hiedelemkutatása szerteágazó, mind indíttatásában, mind szemléletében differenciált.³⁾ A sokszínű törekvések közös sajátossága a hiedelmek modális aspektusainak vizsgálata. A nyelvészet, az antropológia, a matematikai logika, a strukturalizmus, a szemiotika, a kommunikációelmélet eredményei kitérítették a hiedelemkutatás látókörét. A hiedelemőrzés, -hagyományozódás helyett a hiedelem funkciója, szerveződése, működése került az érdeklődés középpontjába.

A hiedelmek jelentős hányada valóban archaikus eredetű. Ezekben a kultúrelemekben azonban nem csupán reliktumot, a kultúra survival rétegét kell látnunk. Fennmaradásuk egy alapvető emberi igény meglétének bizonyítéka. Ez az igény nemcsak konzerváló, átörökítő erőként működik, hanem egyúttal a hiedelmek adekváltá, modernné alakítását, új hiedelmek termelését is biztosítja.

A hiedelem csak bizonyos szemszögből nézve oppozíciója, ellenlábasa a tudománynak. Valójában szerves része, kiegészítője a tudásnak. Interpretációs és cselekvési modellként az ember és a világ kapcsolatának alapvető eszköze. Mitikus lények, mágikus erők, tulajdonságok, kapcsolatok tételezésével megszünteti a világ kaotikus jellegét, értelmet tulajdonít a történéseknek, az emberi létezésnek és cselekvéseknek.

Mivel a hiedelemrendszer a kultúra funkcionáló része, értelmezési modelljei, cselekvési programjai, az embernek a valósággal való szakadatlan, direkt kapcsolata miatt, állandó önkorrekciónak vannak alávetve. Az a statikus kép, amelyet a hiedelemkutatás kutatási tárgyáról kialakított, csupán hipotézisként (tudományos hiedelemként) kezelhető. A hiedelemrendszer többnyire stabil elemeinek mindössze az általános funkciók és a szerkezet elvei tekinthetők. E tág elvi kereteken belül a hiedelmek koronként, közösségként és egyénenként eltérő módon realizálódnak. E realizálódás a hiedelemrendszernek egyszerre újra- és újjáteremtése. Az újratereztést a hagyomány, az újjáteremtést pedig az új viszonyok alkalmazása biztosítja.

A hiedelemrendszer szerkezetének, tartalmának instabil voltáról egy, az erdélyi Mezőség néhány falujában végzett gyűjtés során győződhettem meg. A mitikus lényekről való beszélgetés során az adatközlők által létrehozott szövegek alapján kikövetkeztethető a rendszerszervezés mechanizmusának néhány eljárása. Ezek az eljárások egyszerre hatnak a rendszer egészére, a rendszer részeire (az egy mitikus lényvel kapcsolatos hiedelmek rendszerére, a hiedelemkörökre), valamint a konkrét elemsorokra, a hiedelemmanifesztációkra, amelyek egyik formája a hiedelem verbalizálása. E helyen csupán a hiedelemköröket érintő eljárásokat sorolnám fel: a hiedelemkör lokalizálása; a tipizálásra való törekvés; a rendszerkényszer; az inkongruencia; a funkciók átértékelődése; az affinitás; a hiedelemkör szétfeljlődése; a hiedelem diffúziója.

Dolgozatomban az affinitás⁴⁾ egy konkrét esetét, a piritisták hiedelemkörét elemzem.

1. Korpusz

a. *Vannak hitmotizáló cirkuszisták, ha van négylevelű lóhere nállod, vagy két szemű vagy, nem sikerül, akkármit csinálnok velled. (Fehér Zoltán (1953, Detrehemtelep)*

b. *Bélla bácsi ellopta a könyvet a cirkuszistáktól, s elvesztette. Minden ellene fordult, akármit csinált. Mentek a felhők felette, a vénasszonyak ültek a ganéba. (Fehér Zoltán, 1953, Detrehemtelep)*

c. *Egerbegyen Bélla bácsi elopta a cirkuszistáknak a könyvit, s megtanulta. Hipnotizált. Megcsinálta, hogy tett egy törökbúzaszemet az ember fejire, s az elkezdett kiábálni, hogy vegye le, me nem bírja. Az asszonyok mentek a piacra, azt hitték, hogy vizen mennek keresztül, emelték fel a szoknyájokat. De aztán megjárto, egy vénasszony kísérte, nem tudott szabadulni tőlle, ült a ganéba, vízbe járt. Addig-addig, hogy sokat imádkozott, s eégette a könyvit. (Fehér Zoltán, 1953, Detrehemtelep).*

d. *Amiko dógozott Bélla bácsi, a másik nem tudatt addig emenni, amég rá nem fútt. De nem mindenkit fogatt. Vót akit fogatt, vót akit nem. Meghitmotizálto őket. Lovagoltatta a kicsiszéken, szedette fe az aranyat, teli vót a sapkája arannya. De aztán ötet is meghitmotizálták. Egy csúnya nő jelent meg. Egy este, ahogy számárokodtak, bément egy nagyon csúnya nő. Rongyos ruha vót rajta, hosszú orra, ekkora né. Hiábo szóltak hozzá, nem szólt egy szót se, csak állt. Berci bácsi azt mondta, hogy ő megtapogatja. Benyúlt a nyakánál, de olyan hideg volt, mint a jég. Egy fiatal fúval*

dógozott Bélla bácsi. Békötötte a fiú szemit, feemelte a kezit, s kérdezte Bélla bácsi, hogy mit lát. Mondta, hogy ettő nem tud szabadulni. Aztán kiment a vénasszony, bément a szomszédba, ráült a ganéra. Mírzannak csúfolták a szomszédát. A szomszédak is kijöttek Bélla bácsiéktő, tanakodtak, hogy mit csinálnak. Mírzan is ott vót. Azt mondta, hogy menyen s ráüt a villávo. Ráhuzott egyet, de még szikrákot vetett Mírzan felé.

Másodszo megint megkísérelte. Leesett, nem tudott felkelni. Csúszatt belé a vízbe, már térgyig vót, de nem vót semmi ereje. Úgy hallotta, hogy méhek zümmögnek a föld alatt. Akko odament Berci bácsi apja s ferázta.

Ement egy másik tudós emberhez, az azt mondta, csak imádsággo tud szabadulni. Mondta is, hogy addig nem tudtam imádkozni, de akko megtanultam.

Tudatt jót is mondani. Mikő békfulladt egy gyermek a vízbe, odament s megmondta, hol van és hány méterre mélyen van. Ott is vót, csak má meg vót halva. (Fehér Erzsébet, 1932, Detrehemtelep)

e. Amerikábo. Ezek a piritisták. Tetszett hallani? Azaknak most má rendes gyülekezetek van. De irtózatos. Egy nagyvásár vót, me így a szó hozza ki, nagyvásár vót, fiatal legényecske vótam, hát hogy én is tudjam meg a múltat s a jövőt. Akkor elmentem harmadmagammal a barátokkal, na, gyere menjünk mi is a jóshaz. S elmentünk bé. Sátor vót csinálvo a piacon. Sok közönség vót, egymás után mentek bé. És mikor rákerült a sor, hogy bementem, egy előszoba vót, le vót firhangazva, ő belül vót, a lepedőn belül. Azt láttam, me a lepedőn keresztül lehetett látni, láttam, hogy egy nagy tükör van előtte, s ő abból beszélt. Mikor bement az ember, a tükörbe látta. S ő tudta. Mikor bementem, na üljen le Jóska, Imre József. Született 1905. december 9. És elmondta nekem pontosan. Van, azt mondta, 37 lej a zsebibe. Mindent. Megijedtem. Hát ez má azt is tudja, hány lej van a zsebembe. S megmondta, hogy hány szeretőm van, kit szeretek, névileg. Mindent. És akkor megijedtem. S mondtam a többieknek s ők megijedtek s nem mertek bemenni. S ez a spiritizmus. S akkor estére csinált egy nagy felhajtást. Széna cirkuszt. Kiváltotta az engedélyt, a községi vendéglőtől átadták nekie, csináltak egy pódiumot, dobogót nekie fenn s akkor aztán odagyűltek. Há kidobolják a faluba, hogy nagy gyűlés van, szóval ünnepély van, és mindenki láthat csudákat s nem tudam, mit. Ejött a szolgabírő, főszolgabírő, ott vót, vót ott egy Szabó nevű, férfiszabó, úriszabó, me úgy vót ő, csak uraknak dolgozott, úgy is járt cilinderbe s frakkos kabátba. Büszke ember vót. Csak úgy ment, mintha rugón húzták vóna. S aztán hát, begyűltek, sokan-sokan vótak. Mikor elkezdte... Előssző csinálta, hogy petróleumot fűjt ki, meggyújtatta, hát az nem nagy dolog vót. Akkor aztán valami gyűrűket húzatt keresztül az ujján, bevette a szá-

jába, s innét húzta le. S ilyesmiket mutatatt be. Má látták, hogy olyan jó ropogosan kacagnak, a társaság, azt mondja, főbíró úr, legyen szíves, mondja meg, hány óra van. Gondolta, hogy vegye ki az órát. Bényúl, nézi, nincsen órája. Azt mondja, itt van nálam, ne keresse. De én ezt összetörem. – Jaj, ne merje, me én azt még ötvenezer lejér se adam. Még akko nagy pénz vót. Megfogta s úgy összetörte (kezét ütögeti), s megmutatta. Magáé, vagy nem a magáé? Hát a hátulja, a lencse nem tört össze. Az úgy meg vót ijedve, sárgulva a szolgabíró, hogy nem tudta, hová legyen. Na ne búsuljan, nincsen semmi baj. Ement vissza a pódiumra, mit csinált, mit nem, hókusz-pókusz, nem tudam, mi, dobta inne, dobta túl a kezeit, azt mondta, most mondja meg, hány óra. S akko má a zsebibe vót az óra. Na, nagy kacagás vót a terembe. Azt mondja, miko látta, hogy nagy kacagás van, azt mondja, ez a szabó erősen kacag. Azt mondja, hallgasson ide, legyen szíves, ne kacagjan, hanem emelje fel a fővegjit, mer a felesége bugyigója benne van. Emelte s benne vót. Azt mondja, nagyságos aszszony, nézze meg, magán van a bugyigó? Igen, s mindjá tapogatta, nem vót rajta. Azt mondja, há hogy létezik ez? Na nincs semmi, azt mondja, tegye vissza a kalapot a fejire, visszatette, a bugyigó visszament a helyire. Aztán hogy ez szemfényvesztés vót, hogy mi vót, azt nem lehet tudni, de azt láttuk a szemünkke, én végignézttem, éltés emberek. Akko vótak legények, ilyen büszkek legények, ő tudta, gyűjjen csak ide, azt mondja, maga, s maga is onnan, mondta névileg. Jöjjenek ide mind a ketten. Ide fel a pódiumra. Tegyéék össze a kezüket, összetették a négy kezeket így s összeragasztotta őket. Na, azt mondja, váljanak el. Nem tudtak elválni. Akkor röhögés. Akkor egy másik legény nagyon röhögte őket. Tapsolt, hogy ezeket a híres-bölcses embereket, hogy mit csinált. Na elválosztatta őket. Na jöjjen maga csak ide, mondta a nevit. Maga tudja, mit csinál, nézzen a szemembe. A szemibe nézett nekie, na jól van, azt mondja, s ecce csinált nekie s né itt van a veder, lássó, végigmegey, azt mondja, ezen a soron, s szedi nekem a szőlőt. Elvette a vedret s jaj, be szép szőlő, s végigszedte ott a vederbe. S na hozza fel a szőlőt. Hát röhögés vót, olyan... Na akkor láttam ezeket. (A hipnotizőrök is úgy tanulják?) – Azok is, azok is iskolábo. (Imreh József, 1905, Bodon)

f. Még lenn laktunk a hídná, jött egy öreg Bőből. Béjött hozzánk. Letette a kalapat, mondatt ezt-azt, s amit akart, ott lett a kalap alatt. Bément Nyírai Jancsihaz. Azt mondja: – Van órájo? – Van, csak nincs nállom. – Akarja, hogy itt legyen? S ott termett az óra. S visszaküldte. – Na most nézze meg, a helyin van? S ott volt. (Kocsis János, 1932, Detrehemtelep)

g. Elkötöztem Kolozsvárra. A Dermatába dolgoztam, a vasút mellett laktam s akko a feleségem, az első, minden vasárnap ment a gyülekezetbe. Há mind csak hívutt, gyere te is, gyere te is. Nem akartam menni. Mit tudom én, mondom, milyen, de minden vasárnap kellett (neki) a tíf lej a kasszába. Mondam, hova viszed. Kell, azt mondja, adni valamit. Na jó. Elég az hozzá, hogy elmegyek a borbéház, s a borbé is abba a gyülekezetbe járt. Az asszany is, az ember is, hogy Imre bácsi, Igy, jöjjen, de nézze meg, milyen szépen énekelünk, prédikálunk. Na jó. Elmegyek haza, ebédelek, el is megyek. Székeken kereken ültünk, középén vót egy olyan karosszék. Előbb énekeltek, rendes templomi éneket énekeltek s hallgattak végig, s aztán elkezdett prédikálni. Prédikált, prédikált, prédikálta a fekete hollót, mit tudom én, miféle fekete holló vót, hogy fekete holló, gyer ide, s nem tudom, mi, s ott mind mondatt, mondatt, mondatt, ecce leült szépen s elaludt. A két kezit leeresztette. S akko elkezdte a sornak, hogy mi a kívánságod. Megmondta, hogy hány éves, hány évig él, s mindent-mindent elmagyarázott. Én mind hallgattam, eccer azt mondja ott túl a másiknak, éppég egy sármási vót, azt mondja az öreg, na mondja meg nekem is, otthon mit csinál a feleségem. – A maga feleséginé benn van ez és ez az ember, harangazó, meg akarja fejni a tehenyet. S akko jöttem réá, hopp, itt baj van. Az én asszonyom azér jön ide, hogy ő tudja, hogy hova járok el. S mit csinálók. S na aztán miko hozzám elérkezett, azt mondta nekem, magának nem mondak semmit, mert úgye hisz nekünk. Megmondta nyíltan, nem mondak semmit, mer maga úgyse hisz. Ez harmincháromban vót. (Imreh József, 1905, Bodon)

2. Ágrajz

A hiedelemkör releváns elemei a következő rendszerbe szerveződnek⁵⁾

3.A hiedelemkör szintagmatikus tengelye

Az epikumok mélystruktúrájának stabil elemeit a szakirodalom funkció néven tartja számon⁶⁾. A funkció az eredeti meghatározás szerint a "szereplők cselekedete (...) a cselekményen belüli jelentése szempontjából" (Propp, 1975,37.). Minden hiedelemkör egy véges számú funkcióból épül fel.

Egy hiedelemkör összes funkciójából írható fel a hiedelemkör globális szintaktikai képlete. A gyakorlatban azonban egy hiedelemkör soha nem realizálódik teljes szerkezetével. A hiedelemmanifesztációk (cselekvések, mondák) mindig részlegesen realizálják a hiedelemkört. Minden mani-

fesztáció egy konkrét szintaktikai képlettel írható le. Minden konkrét képlet a hiedelemkör egyik paradigmájaként kezelendő, s a hiedelmek pragmatikai vizsgálatában jut szerephez.

A hiedelemkör releváns funkciói a következők:

- Z₃ a varázstárgy, a tudás megszerzése
- D⁻₁ D megtámadja R-t
- L₃ a varázseszköz használata D által
- D⁺ D segíti R-t
- D⁻₂ D megbosszulja magát
- P D üldözi R-t
- S₂ R-nek D-től való megmentése démoni cselekedet alapján
- DR₄ R megszabadul D-től

Az alábbiakban az egyik monda morfológiai elemzését készítjük el.

Egerbegen Béla bácsi	i	kezdő szituáció
ellopta a cirkuszistáknok a könyvit,	Z ₃	a varázseszköz, a tudomány megszerzése
s megtanulta.	L ₃	a tudomány használata
Hipnotizált. Megcsinálto, hogy		
tett egy törökbúzaszemet az ember		
fejire, s az elkezdett kiabálni,		
hogy vegye le, me nem bírja. Az		
asszonyak mentek a piacra, azt		
hitték, hogy vízen mennek keresztül,		
emelték fe a szoknyájokat.		
De aztán megjárto, egy vénasszony	D ⁻ ₂	D megbosszulja magát
kísérte, nem tudott szabadulni		
tőlle,		
ült a ganéba, vízbe járt.	P	D üldözi R-t
Addig-addig, hogy sokat imádkozott	S ₂	R-nek D-től való megmentése démoni cselekedet alapján
s elégette a könyvet.	DR	R megszabadul D-től

A korpusz e. szövegének szerkezete pedig a következő:

iC^D₂L₃e⁻§L₁L₁R⁻₄Z₃

A mondákban állandóan szereplő Z₃ funkció jelzi a varázstudás megszerzését, D⁻₁ (ritkábban D⁺) pedig a tudás felhasználását. A varázslás átértékelődése, ördögi szférába való átkerülése miatt a hiedelemkör epikus realizációiba beépült a D⁻₂ és a P funkció.

A hiedelemkörön belül a mondaképződés népszerű paradigmái a következők:

Z_3D^{-1} (R varázstárgyat/tudást szerez; megtámadja R-t)

$Z_3D^{-2}DR_4$ (R varázstárgyat szerez; D megbosszulja magát; R nehezen szabadul meg D-től).

4. A terminológia

A népi hiedelemrendszerre a mitikus lényekkel kapcsolatos terminológia uniformizálatlan, instabil volta jellemző. Ugyanezt a mitikus lényt egy közösségen belül több névvel nevezik meg. A terminológia instabil volta nem csupán a hiedelmek változó jellegével hozható összefüggésbe. A megnevezés szabadsága lehetővé teszi a mitikus lény klasszifikálását és minősítését.

Jelen hiedelemkör verbalizálódásában a következő szinoním terminusok fordulnak elő: piritista, hitmotizáló, cirkuszista, hitmotizáló cirkuszista, jós.

A különböző terminusok különböző aspektusok felől "kötik meg" a hiedelemkört. A *piritista* terminus a transzcendens segítséggel (szellemmel) dolgozó lények közé sorolja a szóban forgó lényt. A másik négy terminus tagolja az e terminus által integrált jelentésmezőt, a lényt teljes akciókörének egy-egy szelete alapján azonosítva. A terminusok közötti viszonyt a következőképpen ábrázolhatjuk:

piritista		
hitmotizáló cirkuszista		jós
hitmotizáló	cirkuszista	

5. A hiedelemkör mikrokontextusa

A mikrokontextus a hiedelem valamely konkrét realizációjának környezete.

A piritista hiedelemkör mikrokontextusában alapvető változás következett be. A mondák meggyőzően bizonyítják, hogy a 20. század első felétől kb. az 1950-1960-as évekig a piritisták valós igényt elégitettek ki, szolgáltatást nyújtottak egy azt igénylő közönségnek. A szolgáltatás két alapvető formája az attrakció (szórakoztató műsorral keveredő bűvészműtáványok, hipnózis-bemutatók) és a divináció (az életút állomásainak, fordulatainak megjövendölése, a vízbefült hollétének megmutatása). A piritista működési kerete alkotta a hiedelemkör alapvető mikrokontextusát.

Mint hogy azonban a piritisták gyakran kiléptek ebből a keretből, s képességüket az ember róvásúra is felhasználhatták (tolvajlás, meghipnotizálás), kialakult és állandósult a tőlük való viszolygás, félelem. Ez a viszonyulás a hiedelemkör második meghatározó mikrokontextusának tekinthető.

A harmadik mikrokontextus azon verbális objektívációk összessége, amelyekben a piritistákra utalás történik. A hiedelmek csak ritkán verbális jellegűek (pl. a szómágia alkalmazása). Azonban az elsődlegesen nem verbális hiedelmek gyorsan verbalizálódnak. Bizonyos beszédhelyzetek (mesélési alkalmak, emlékezés) és élethelyzetek (a szokatlannal, a titokzattal való találkozás, az attól való félelem szóra kényszerítő ereje) életre hívják a hiedelmek verbális realizációját. Ezek a szövegek nem azonosíthatók a hiedelemrendszerrel, mert specifikus finalitásuk van, a beszédhelyzethez, nyelvi és stilisztikai normákhoz igazodva vallanak a hiedelemről. A hiedelmeknek viszont lényeges mikrokontextusát alkotják.

Az előbb említett, a hiedelemkört érintő változás abban érhető tetten, hogy az utóbbi években az említett első két mikrokontextus alapvetően elsoványodt, s a hiedelemkört csupán az elbeszélő gyakorlat élte.

A közlések műfaji sajátosságait elemezve meg kell állapítanunk, hogy mivel rövid ideje működő hagyományról van szó, a hiedelemkör nem termelt ki olyan integráló epikus kompozíciót, amilyennel pl. a prikulics, a garabonciás hiedelemkör rendelkezik. A korpuszban szereplő szövegek (dite, memorat, fabulat) nem tudják a hiedelemkör teljes funkciókészletét integrálni.

6. A hiedelemkör makrokontextusa

A piritista egyértelműen a tudós emberek csoportjába tartozik. Tudását iskolában és/vagy könyvből szerzi meg. A hiedelemkörből hiányzik a jegyes születés motívuma. Férfi, nő egyaránt lehet piritista. A tudást meg lehet semmisíteni. Imádkozással, misével, a bűvös könyv elégetésével lehet eltávolítani a tudást biztosító tisztátalan lényt.

Ezek a hiedelemelemek a Mezőségen is, a magyar nyelvterület különböző részein is különböző hiedelemkörökben bukkanak fel. Rendszerbe szerveződésüket a vásári attrakciókban és vándortársulatokban feltűnő hipnotizőrök, jósok indították el. A meglévő funkciók az affinitás törvénye alapján lokális hiedelemkörben állandósultak, s a hiedelemkör autonóm szférát szorított ki a maga számára a mezőségi hiedelemrendszerben.

A hiedelemkör makrokontextusát a Mezőségen további tíz, emberföltötti erővel rendelkező lény hiedelemköre alkotja. Ezek a következők:

prikulics, garabonciás, solomonar, boszorkány, csordapásztor, kocsis, román pap, igéző, szent ember.

A szakirodalom sehonnán nem jelzi a piritistákéhoz hasonló hiedelemkör létrejöttét⁸⁾. A hiedelemkörben előforduló funkciók azonban megtalálhatók más tájegységeken is. A hiedelemrendszert ugyanis minden közösség eltérő módon tagolja. Ennek bizonyítására sorolom fel néhány közösség hiedelemrendszerének emberfölötti erővel rendelkező lényeit. Széken 2 (ördögös kocsis, boszorkány), Moldvában 5 (boszorkány, esőcsináló, cigány, látó, táltos, tudós ember), Bukovinában 13 (boszorkány, cigány asszony, guruzsmás asszony, esőkötő, garabonciás, halottlátó, jósoló asszony, patkányos ember, purkulics, szentek, táltos, tudós pásztor, tudós pap), Gyimesben 5 (boszorkány, halottlátó, táltos, tudós pásztor, tudós pap), Karancskesziben 12 (boszorkány, halottlátó, táltos, garabonciás, tudós kocsis, tudós pásztor, halottmondó, hetedik gyermek, gyógyító, váltott gyermek, elátkozott mérnök, dudás, egyéb "tudománnyal rendelkező" lények), a Hortobágy vidékén 10 (boszorkány, táltos, garabonciás diák, gyógyítók, veszettorvos, halottlátó, tudós pásztor, tudós kocsis, váltott gyermek, patkány elküldéséhez értő tudós emberek), Jugoszláviában 4 (táltos, garabonciás, boszorkány, tudományos) emberfölötti erővel rendelkező lény ismert.⁹⁾

Jegyzetek

- 1) Grimm, 1835.
- 2) Pl. Comides Dániel, Horváth János, Ipolyi Arnold, Kandra Kabos, Csengery Antal.
- 3) Egy hiányos felsorolásban is helyet követel magának a pszichoanalitikus iskola követője, Róheim Géza, a rítusok és hiedelmek kapcsolatát vizsgáló Marót Károly, a mesét és hiedelmeket vizsgáló Solymossy Sándor, Berze Nagy János.
- 4) Az affinitás az a folyamat, amely során egy vonzóerőnek tulajdoníthatóan különböző kultúrelemek összekapcsolódnak, új típust, változatot hozva létre. Leírását l. Ortutay, 1981.
- 5) A leírás módszerét az etnográfiai szemantikus iskola (Colby, B.N.) dolgozta ki. Az eljárás a kultúra egy területét lebontja összetevő elemeire, majd az állandósult kapcsolatok segítségével ágrajz formájában rekonstruálja. Így kapjuk meg az elemnek a kultúrára jellemző környezetét. A módszer alkalmazását l. Hoppál, 1969.
- 6) A népmesék morfológiai elemzését Propp dolgozta ki 1928-ban közölt könyvében. A módszert a hiedelemmondák elemzésére Benes adaptálta (1978).
- 7) Bővebben l. Keszeg, 1994.
- 8) L. Bihari, 1980.
- 9) L. a következő hiedelemgyűjtéseket: Hoppál, 1976, Bosnyák, 1977, 1980, 1982, Fejős, 1985, Bama, 1979, Jung, 1985.

Irodalom

- Barna Gábor*
1979 Néphit és népszokások Hortobágy vidékén. Bp.
- Benes, Bohuslav*
1978 Fehér-Kárpátok vidékén gyűjtött hiedelemmondák morfológiai elemzése. Folcloristica 2-3. 221-249.
- Bihari Anna*
1980 Magyar hiedelemmonda katalógus. In. Előmunkálatok... 6.
- Bosnyák Sándor*
1977 A bukovinai magyarok hitvilága. FA/6
1980 A moldvai magyarok hitvilága. FA/12
1982 A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. FA/14. 68-157.
- Fejős Zoltán*
1985 Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. I-II. Bp.
- Grimm, Jakob*
1835 Deutsche Mythologie. Göttingen
- Hoppál Mihály*
1969 A magyar lüderc-hiedelemkör szemantikai modellje. Ethn. LXXX. 402-414.
1976 Széki hiedelemtörténetek. FA/5.63-92.
- Jung Károly*
1985 Táltosok, ördögök, garabonciások. Újvidék
- Keszeg Vilmos*
1994 A mitikus lényekkel kapcsolatos terminológia klasszifikációs elvei. In. Művelődés, XLVI. 1.sz. 28-30.
- Ortutay Gyula*
1981 Variáns, invariáns, affinitás. In. Uő. A nép művészete. 9-53. Bp.
- Propp, V.J.*
1928/1975 A mese morfológiája. Bp.